

Mehmed Kaplan

ŞİNASİ'NİN TÜRK ŞİİRİNDE YAPTIĞI YENİLİK

Şinasi'nin nesir sahasında yaptığı yenilik umumiyetle kabul edilmekle beraber, şiir sahasındaki rolü açık ve kesin olarak belirtilmemiştir. Bu hususda verilen hükümler benimsenen ölçü'lere göre değişmektedir: meselâ Abdülhak Hamid veya Tevfik Fikreti ölçü kabul edenler, Şinasi'nin şiirde hemen hiç birşey yapmadığını ileri sürerler. İctimaî ve siyasî kanaatleri edebî bir ölçü gibi kullananlara göre, Tasvir müessisinin Reşit Paşa münasebetiyle söylediği fikirler ve bazı tâbirler, yeni ve ileri bir inkılâba işaret ederler. Dili kıymetlendirenlerin nazarında ise Şinasi'nin «safi türkçe» mısraları bilhassa değerlidir.

Birbirini tutmayan bu hükümlerden daha emin bir neticeye varmak mümkünmüdür? Bu ancak edebî hüküm için alınacak esasların iyice tayin edilmesine bağlıdır. Bundan dolayı evvela yukarıki hükümlerin temeli olan ölçüleri gözden geçirelim:

Bir şairi diğer bir şair için ölçü tutmanın sakat olduğu kâfi derecede açıktır. Bu düşünüş, san'atın ilk prensibine aykırıdır: çünkü san'atta esas orijinalitedir. Orijinalite esas olunca, bir san'atkâr diğer bir san'atkârdan daha küçük veya daha büyük olmaz, ancak ayrı olabilir. San'at da yenilik deyince de akla her şeyden önce ayrılık gelir. Binaenaleyh Şinasi için sorulacak sual şu olabilir: Şinasi kendisinden önceki Türk şiirinden ayrı bir şiir vücutte getirebilmiş midir?

Fakat burada «ne bakımdan ayrılık» suali ile karşılaşırız. Muhtevayı nazarı itibare alanlar, yukarıda zikrettiğimiz ikinci hükmü ileri süreceklerdir: Şinasi'nin bir takım yeni fikirler getirdiği hükmünü. İlk bakışta doğru gibi görünen bu ölçüde bizi tatmin etmiyor. Zira, ileride belirteceğimiz üzere, Şinasi, tamamıyla eski fikirleri anlattığı yerlerde de yenidir. Sonra bu ölçü, dünya görüşleri, hassasiyet tarzları, hattâ üslup malzemeleri müşterek olan Divân ve Servet-i fûnun şairlerini kavramâğa elverişli değildir. Muayyen bir devrede, aynı muhtevayı anla-

tan şairlerin ayrı eserler vücade getirebilecekleri, getirdikleri açık bir gerçektir. Eğer muhteva şaşmaz bir ölçü olsaydı, bütün Divan ve Servetifunun şairlerini hattâ daha sonraki şairleri değersiz saymamız icap ederdi.

«Safi Türkçe» yi estetik bir değer saymak da bizce basit bir görüştür. Dil, şair veya muharrir için sadece bir «malzeme» dir. Diğer san'atlarda olduğu gibi edebiyatta da «malzeme» değil, «malzemeyi kullanış» ehemmiyetlidir. Edirneli Nazmi ile Tativlali Mahremî de «safi Türkçe» şiirler vücade getirmişlerdir. Bununla beraber onlar Divan edebiyatı zihniyetini ifade ederler. Aksine bir Türk şairi yabancı kelimeler kullanmak suretiyle orijinal şiirler vücade getirebilir: Abdülhak Hamit, Tefvik Fikret, Cenap vesaire.

Muhteva ve dil malzemesi emin bir ölçü olamadıklarına göre, muharrir veya şairin eserini neye göre değerlendireceğiz? üsluba göre. Gerçekten, müşterek bir dünya görüşü ve müşterek bir dil malzemesine sahip olan san'atkârların şahsiyetlerini kendilerine has bir üslup yaratabilmeleriyle değerlendirmek bize en uygun yol gibi görünüyor. Bu ölçünün eski şairler, için olduğu kadar yeni şairler için de elverişli olduğu kanaatindeyiz. Avrupada yalnız edebiyat sahasında değil, bütün san'at araştırmalarında bugün bu ölçü esas alınmaktadır. Bizim de bu ölçüyü kabul etmemiz zamanı gelmiştir.

Şinasi'nin şiirlerine bu ölçü ile yaşadığımız zaman ne buluruz? Bu hususda edebiyat kitaplarımızda olduğu gibi küllî ve müphem ifadeler kullanmak yetmez. Üslubu bütün teferruatıyla incelemek, ondan sonra elde edilecek neticeyi bir prensipte toplamak lâzım gelir. Bu prensip, muharrir veya şairin hakiki şahsiyetini verir ve bu netice muhteva tetkiki ve biyografi ile tamamlanabilir.

Biz bu makalede Şinasi'nin şiirleri üzerinde böyle bir deneme yapmak istiyoruz. Fakat evvela Şinasi'nin şiirlerinin muasırlarına ilk çarpışta nasıl bir intibağ bıraktığını tesbit etmeliyiz. Bunun şu ehemmiyeti vardır: bir üslup ilkin ne kadar yeni olursa olsun zamanla hususiyetini kaybeder, eskir. Çünkü bir muharrir veya şairin üslupta yaptığı yenilikler müteakıp nesiller tarafından benimsenir. Ve öyle bir netice hasıl olurki sondan, arkaya bakıldığı zaman, bütün bir devre aynı plân içinde gönünür. Şinasi'nin başına da böyle bir akıbet gelmiştir. Üslupta yaptığı yenilikler, müteakıp nesiller tarafından benimsenmiş ve aşılmış,

bugün için bütün orijinalligini kaybetmiştir. Bazı şairler nesillerce taklit edilmelerine rağmen üslup şahsiyetlerini muhafaza ederler. Bazılarının eserleri de adetâ yeni yetişenler için gıda olur, onları besler, fakat bu esnada kendileri de istihlâk edilmiş bulunurlar. Şinasi bu neviden bir şahsiyettir.

Böyle bir şahsiyetin edebiyat tarihindeki yerini belirtmek için, onu bâkir anna irca etmek, yani zamanına çıkmak ve daha iyisi, bakış noktasını kendisinden önceki bir merhaleden seçmek yerinde olur. Şinasi'nin muasırları üzerinde bıraktığı ilk intibarı tesbit etmek için elimizde güzel bir vesika vardır. O da genç Namık Kemalın şu satırlarıdır:

«Hangi senede olduğu hatırımda değildir; fakat zannıma göre 78 sene-i ¹ hicriyesinde olacak; bir ramazan günü kitap aramak için Sultan Bayezit camii avlusundaki sergilere girdim. Elime ta'lik yazılı litograf basma ile bir kâğıt parçası tutuşdurdular. Yirmi de para istediler. Parayı verdim, kâğıdı aldım. Üstünde İlâhî ünvanını gördüm.² Derviş Yunus ilâhisi zannettim. Bununla beraber okumağa başladım. O ilâhî ne idi biliyor musun, ne idi? Beni yazdığım yazının şimdiki derecesine isâl etmeğe; milletin lisanını şimdiki haline getirmeğe sebep-i müstakil olan İlâhî bir ilâhî idi. Sade fikre ne kadar da yakışır. Mebâdîsi şudur:

Haktaâlâ azamet âleminin pâdişehi,
Lâmekândır, olamaz devletinn tahtgehi.

nesren yazdığı şeyleri gördüğüm, hattâ beğendiğim Şinasi'nin ilâhî bir hakîm olduğunu o şii-rinden anladım. Fakat fikrimi tamamiyle edebiyat arkadaşlarıma anlatamadım. Gittim, kendini buldum. Gazetesine mûin oldum. Merhum Şinasi Tasvir-i Efkâ ile edebiyat-ı sahihaye Osmanlı lisanında tesis etti. Ben de gûya muîni idim»³

¹ Milâdî 1861.

² Kemalın zikrettiği mısralardan da anlaşılacağı üzere bu şiirin adı İlâhî değil Mûnâcât'dır.

³ Necmettin Halil, «*Namık Kemalın bilinmeyen bir eseri*», Ulus 22 kânunuevvel 1940 dan naklen.

Namık Kemâlin Mûnâcât karşısında duyduğu bu heyecanı bugünkü neslin anlaması güçtür. Bu heyecanı biz ancak düşünce yolu ile kavraya biliriz: bu şiirle karşılaşan insan, Divan edebiyatı içinde yetişmiş, hatta birde küçük bir divan vücade getirmiştir. Kemalın Şinasi ile tanışmadan önce Leskofçalı Galip, Arif Hikmet, Kâzım Paşa gibi devrin kudretli Divan şairlerinin kurduğu Encümen-i şuarâ'ya mensup olduğunu biliyoruz. Binaenaleyh Mûnâcât kendisine tamamiyle yabancı bir yenilik ve güzellik duyurmuş olmalıki Kemal bu derece heyecanlanmış bulunsun. Bu heyecan o kadar kuvvetli olmuştur ki, onu adetâ eski hayat merkezinden oynatarak, istikbali çok geniş imkânlarla dolu yeni bir merkeze sürüklemiştir. Kemali Şinasiye doğru çeken başka sebepler bulunsa bile, yukarıki ifadeleri samimi kabul ederek, Mûnâcât'ın üzerine daha büyük bir dikkatle eğilmemiz yerinde olur. Belki bu suretle Şinasi'nin şiirimizde vücade getirdiği değişikliğin sırrını yakalayabiliriz.

İmdi bu değişikliği kavramak için gidilecek yol bellidir: Mûnâcât'ı eski mûnâcât'larla mukayese etmek ve aralarındaki ayrılıkları meydana çıkarmak.

Hocam Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan 1936 yılında neşretmiş olduğu *Divân edebiyatında tevhidler* adlı dört fasikülünde bu eski şiir şeklinde kullanılan üslup malzemesini teferruatına kadar incelemiştir. Orada mevcut bilgi bizim için bir mukayese vasıtası olacaktır.

Profesör bu şekil hakkında şöyle demektedir: «Tevhid ve mûnâcât, dinî şiirin başında gelir... bir tevhid üç esaslı kısma ayrılır: birinci kısımda Tanrının selbî ve sübûtî sıfatlarından bahsedilir. İkinci kısımda sübûtî sıfatlardan kudretin kâinattaki tecellileri gelir. Üçüncü kısım mûnâcâttır. Aşağı yukarı her tevhidde bu üç esaslı unsuru bulabiliriz. Birinci kısımda lirizme rastlanmaz. İkinci kısımda, kemal ve kudretin, üçüncü kısımda ise beşerî aczin, korkunun heyecanını buluruz»¹.

Şinasi'nin Mûnâcât'ı² da aşağı yukarı bu plâna uygundur. 40 mısralık şiirinin ilk 20 mısraında Tanrıdan, Tanrının kudre-

¹ *Divan edebiyatında tevhitler*, Fasükül III, s. 5-6

² Şinasi te'lif şiirlerini «*Müntehat-ı Eş'arım*» adlı bir kitapda toplamış ve 1862 yılında neşretmiştir. Bu kitap eski yazı ile beş-altı kere basıldığı gibi Muallâ Anıl tarafından 1945 yılında, Ankara Akba kitabevinde Türk harfleriyle yeniden yayınlanmıştır. Mûnâcât için bak. s. 5-6

tinden, Tanrı ile kâinatın münasebetinden bahseden Şinasi, ikinci 20 mısradâ kendisinden, isyan, günah ve aczinden bahseder. Demek ki Şinasi plân itibariyle eski münâcât da bir değişikliklik yapmıyor¹.

Bu plânın içini dolduran «madde»lere gelince: Profesör Ali Nihat Tarlanın tedkâkinde mufassal olarak görüldüğü üzere, eski Tevhîd'lerde kullanılan malzeme çok zengin ve çeşitlidir. Şinasi'nin münâcâtı ise bu bakımdan hayli fakirdir. Başka bir deyimle Şinasi, divan şairlerinin kullandıkları «madde»lerden çoğunu şiirine sokmamıştır. İşte bu nokta bizce çok mühimdir. Eski tevhitleri çok iyi bilen Namık Kemale Münâcât'ın sade gelmesinin sebeplerinden biri budur. Eskiden Yenicaminin etrafı bir sürü salâş baraka ile dolu idi. Karmakarışık bir pazar yeri manzarası arzeden bu muhit içinde âbide adeta boğulmuş gibiydi. İstanbul belediyesi bütün o kalabalığı ortadan kaldırdıktan sonra, Câmî, yekpare ve ulvî şekli ile kendini gösteriverdi. Teşbih caiz ise, Şinasi'nin Münâcât da yaptığı tasfiye amelîyesi de buna benzer. Eski tevhitlerde Tanrı, tıpkı Yenicami gibi teferruat içinde boğulmuştu. Şinasi bu teferruatı kaldırmak suretiyle adeta Tanrıya daha yekpare bir hüviyet verdi. O nesirde de böyle bir tasfiye yapmıştı. Uzun, ağdalı, belkemiği olmayan, sentakasız diyebileceğimiz eski cümleyi atan Şinasi, birden kısa, vazih ve sağlam yapılı Fransız cümlesine benzer bir cümle yarattı. Demek ki Şinasi'nin şiirde yaptığı inkilâp, nesirde yaptığının bir başka çeşididir.

Şinasi Münâcât'da hangi «madde»leri atmış, hangilerini alıkoymuştur ve bunun sebebi nedir? Eskiler, arapca, farsca bir sürü kelime ve «edebî san'at» «mazmun» yığını ile Tanrının zatının beşerî idrâkin fevkinde olduğundan, zatı kâinattan ayrı olmakla beraber kâinatın onunla dolu olduğundan, selbî sıfatlardan, bekâ, kıdem ve vahdaniyet'inden, kaza ve kaderden, cemal ve celalinden ilâh. bahsediyorlardı² Eskiler, Tanrının kudretini göstermek için teferruata inerler, hemen bütün mahlukları sayarlardı: öküz, vaşak, yılan, örümcek, ipekböceği, kuşlar, nebatlar, buğday, ağaçlar ve çiçekler, çimen; kıymetli taşlar; inci,

¹ Eski tevhidler umumiyetle kasıde tarzında yazıldığı halde Şinasi'ninki mesnevi tarzındadır. Şinasi bu son tarzı belkide kafiye bakımından Türkçeye daha elverişli bulduğu için seçmiştir.

² *Divan edebiyatında tevhitler*. Fasükül II de bu malzeme teferruatı ile işlenmiştir.

misk, şeker ve bal.. sonra peygamberlerin mucize ve hayatlarından: İsa, Musa, İbrahim, İsmail, Süleyman, Zekeriya! bu varlıklardan her biri eski şairler için bir «mazmun» yapma vesilesi idi.

Şinasiye gelince: seçme bir kaç unsurla, bize, Tanrıyı ve onun kâinata hakim oluşunu duyurmasını bilmiştir: Tanrı azamet aleminin padişahıdır; lâmekândır; Devletinin tahtgehi yoktur; ezeli mülk zatına hasdır; yeri ve göğü o yaratmıştır. Şinasi'nin zevkle üzerinde durduğu şey, bilhassa astronomik elamandır:

Bîhadûd anda olan kevkebe-i lemyezeli...
 Pertev-i rahmetinin lem'asıdır aylagüneş...
 Şerer-i heybet-i ulviyyesidir yıldızlar,
 Anların şülesi gök kubbesini yıldızlar...
 Kimi sâbit, kimi seyyar betakdîr-i kadîr,
 Tanrının varlığına her biri bürhân-ı münîr!

Şinasi, eski şairler gibi yer yüzüne inmez, küçük mahlukların adını dahi zikretmez; gökyüzünde kalır. Kâinatın harikula-delîği! açıkca hiss olunurki onu cezbeden şey budur.

Pascal «yıldızların sonsuzluğu beni ürpertiyor» diyordu. Orta çağ astronomisinden yeni çağ astronomisine geçişin, bütün insanlığı nasıl derin bir hayrete düşürdüğü ve yüzyıllarca inanılmış temel fikirleri sarsarak dünya kültürünün baştan başa değişmesine sebep olduğu malûmdur. Galile'nin buluşları karşısında ilkin şaşkına dönen ve bu yeni fikirleri boğmağa çalışan kilise, daha sonraları, Spinoza gibi panteist filozofların namütenahi kâinatla dinî fikirleri uzlaştırmaları üzerine, aynı buluşları bir destek olarak kullanmıştı. XVIII ve XIX. yüz yıllarda kâinat karşısında hayretin dinî duyguları kuvvetle beslediği görülür. Tanzimattan sonra bizde de dinî duyguları, kâinatın sonsuzluğu fikirlerine dayayanlar, hattâ, Hoca Tahsin Efendi gibi tam bir panteizme giden şahsiyetler yetişmiştir. Tanzimat devri yazarları tabiat fikri ile Tanrı fikrini «kudret» kelimesi içinde birleştirmeğe çalıştılar¹.

Bu ışık içine konulunca Şinasi'nin Münâcat'ında Tanrıyı astronomik elamanlarla duyurmağa çalışmasının manası daha iyi

¹ Şinasi neslinin bu mevzular üzerindeki faaliyetlerini görmek için «Cem'iyet-i İlmiye-i Osmâniye» tarafından neşredilmiş bulunan «Mecmua-i Fünûn» na bakınız. Bu cemiyet ve mecmua hakkında: Mehmed Kaplan, Bizde Avrupa kültürünün ilk öncüleri. İstanbul dergisi, sayı 62.

anlaşılır. Şinasi bu suretle şiirine modern bir tem sokmuş sayılabilir.

Şimdi Münâcât'daki diğer yeni «madde» leri gözden geçirelim:

Tanrının varlığına her biri bürhân'ı münîr

Mısraından sonra Şinasi, eskilerde kuvvetle üzerinde durulmayan bir meseleden bahsediyor: Tanrının ısbatı meselesi. Eskiler için Tanrının varlığı bedîhî bir kakikattir; bunu ısbata kalkmak hem abes, hem de günahdır. Fakat Şinasi, birdenbire, onsekizinci yüzyılın akılcı filozoflarını hatırlatan şöyle bir mısra yazıyor:

Vahdet-i zatına aklımca şahadet lâzım

Akıl, eskiler tarafından dâima aşağı görülmüş bir melektir. Onun Tanrıyı anlamasına imkân yoktur. Şinasi ise Tanrının birliğine inanması için aklının şahadetine «lüzum» olduğunu ileri sürüyor. «lâzım» kelimesi bilhassa manalıdır. Akıl, şüpheyi beraberinde getirir. Şüphenin Abdülhak Hamiti nasıl bir buhrana sevkettiğini, aynı duygunun Servet-i fûnün neslinde Tanrıyı inkâre kadar vardığını biliyoruz. Şinasi de henüz tam şüphe alâmeti yoktur. Fakat akılcılık vardır. Akıl ısbat ister. Şinasi yukarıda zikrettiğimiz mısralarda «kâinat»ı bir delil olarak kullandıktan sonra başka delillere de baş vuruyor:

Varlığın bilme ne hacet küre-i âlem ile,
Yeter ısbatına halk ettiği bir zerre bile.

fakat şair bundan da pek emin değildir. Haricî âlem, göz, Tanrıyı ısbat edemez. Binaenaleyh tekrar eski delile, «iç kuvvet» e müracaat lâzım. Şinasi de böyle yapıyor:

Göremez zatını mahhûkunun âdî nazarı
Hisseder nurını aimmaki basîret basarı

Şinasi'nin dindar olduğundan şüphe etmiyoruz. Fakat bu dindarlığın eski tarz bir dindarlık olmadığından da eminiz. Bu dindarlık, batıl itikatlardan kurtulmuş, modern, esaslarını ilimde, akılda ve psikolojide arayan bir dindarlıktır.

Münâcât'ın 20 mısra tutan ikinci kısmı, Dr. Ali Nihat Tarlanın tabiri ile «lirik» bir mahiyet taşır; yani şair burada kendi ruhundan bahseder. Bu kısımda Şinasi eskilerden ne bakımdan ayrılıyor? Muhtevaya bakacak olursak, hemen hemen hiç bir yenilik yoktur. Fakat üslûp tamamıyla başkadır. Bu baş-

kalık evvela «ton» da kendini hissettirir. Eski tevhidlerin asıl menâcât kısmı *Tanrıya bir yalvarmadır*. Ahmedî'nin:

Ahmedî'nin ey kerim itgil günahın cümle af
Kim sen ehl-i mağfiretsin bi şek-ü-ehl-i nevâl

Sadrî'nin:

Hudâyâ rûzi kıl tevfiği ana
Vara doğru yola âsan hudâyâ

Rabbânî'nin:

Sensin ol kim evvelîn-ü ahırin ilmündedür
Sensin ol kim tayyib-ü tahirler itti iltica¹

Fuzulî'nin:

Ümid varki ayine-i zamirimden
Hemişe saykal-ı ihsanın ola jeng-zeda
Ümid varki lûtfundan olmaya nevmid
Dil-i Fuzulî-i aşüfte- hal-ü-biser-ü-pa
Müyesser ola ana şahrah-ı ışkında
Devam-ı hüsn-ü kabul-ü-sebat-ı resm-i vefâ²

Mısraları bu «ton» hakkında bir fikir verebilirler. Şinasi'nin Münâcât'ının son kısmı ayrı bir «ton»ı haizdir. Bir defa Tanrıya yalvarma edasını taşımaz. Şinasi de Tanrıya hitap eden bir tek kelimenin dahi bulunmaması dikkate şayandır. Münâcât'ın sonunda şair «kendi kendine» konuşur, ve ifade patetik bir edaya bürünmüştür. Tekerrür eden soru ve ünlemler bu patetik'i çok iyi belirtir:

Ey Şinâsî, içimi havf-i ilâhî dağlar!
Suretim gerçi güler, kalb gözüm kan ağlar.
Eder isyanıma gönlümde nedâmet galebe;
Neyleyim, yüz bulamam ye'sile affım talebe.
Ne dedim? Tövbeler olsun! Bu da fi'li şerdir,
Benim özrüm günehimden iki kat bedterdir!
Nur-ı rahmet neye güldürmiye rûy-ı siyehim?
Tanrının mağfiretinden de büyük mi günehim?
Bînihâye keremi âleme şâmil mi değil?

¹ *Divân edebiyatında tevhitler*, Fasikül I S. 5, 26, 32

² Aynı eser, Fasikül II S. 8

Yoksa âlemde kulu âleme dahil mi değil?
Kulunun za'fına nisbet çoğise noxsâni,
Ya anın kahrına galib mi değil ihsanı?

Bu üslûb, divan üslûbundan bambaşka, Fransız trajedisinden gelen bir kendi kendine konuşma üslûbudur. Mısradan mısraa ton değiştiği gibi

Ne dedim? Tövbeler olsun! Bu da fi'l-i şerdir.

mısraında, aynı mısra içinde üç kere ton değişiyor. Eski edebiyatımızda bu kadar hareketli ve canlı bir ifadeye rastlamak hemen hemen imkânsızdır ¹.

Üslûbunun karakterini tespit ettikten sonra bunun neye delâlet ettiğini sorabiliriz. Niçin Şinasi Tanrıya yalvarmıyor da kendi kendisine konuşuyor? Konuşmanın mevzuu da üzerinde durulmağa değer: Şair kendisini âsi ve günahkâr hissediyor. Acaba Tanrı onu affedecek midir? Şinasi bu afdan şüphe etmez görünüyorsa da, üslûbu, içinde bir fırtınanın döndüğünü ifşa ediyor. Bu derunî trajediyi yukarıda temas ettiğimiz akılcılık ile birleştiremez miyiz? Tanzimat neslinin kalbinde akıl ile iman kuvvetle çarpışmıştır. İki medeniyet sistemi, şark ile garb karşılaşuyordu. Bu çarpışmanın en tipik ifadesini Hamit'de görüyoruz ². Pek aşikâr olmamakla beraber bu trajedinin Şinaside de bulunduğu Münâcât'dan sezme mümkündür.

Münâcât'ın tem ve ton bakımından eskilerden ayrıldığını gösterdikten sonra üslûba ait diğer unsurları saymak kolaylaşıyor. Şinasi diğer şiirlerinde olduğu gibi bu şiirinde de halkın kullandığı kelimelere ve ifade tarzlarına fazla yer veriyor:

Ey Şinâsî, içimi havf-i ilâhî dağlar,
Suretim gerçi güler, kalp gözüm kan ağlar

mısraları sadece kelime unsuru bakımından değil tasavvur ve eda bakımından da «halkça»dır. Şairimizin Türkçe kelimeleri kafiye yapmak suretile [güneş-ateş; yıldızlar-yaldızlar; dağlar-ağlar] dikkati bu kelimeler üzerine çekmesi ayrıca kayde değer bir hususiyettir.

¹ Şinasi, manzum hikâyelerinde aynı hareketli sentaksı diyaloga da tatbik etmiş ve hayli muvaffak olmuştur.

² Mehmed Kaplan, *Garâm'daki felsefî ve içtimâî fikirler*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 1946, Sayı 3-4.

Münacât'da üslûb bakımından işaret edilecek mühim noktalardan biri de, Şinasi'nin, divan mecazlarını terkederek âdeti çıplak bir ifade vücude getirmek istemesidir. Onun sadelik sırlarından birisi muhakkak ki budur. Sadelik, bazılarının zannettikleri gibi, «safi Türkçe» kelimeler kullanmak demek değildir. Edirneli Nazmi ile Tatavlah Mahremî'nin şiirlerinde görüldüğü üzere bir şair «safi Türkçe» kelimeler kullanır da çok süslü olabilir¹. Hakikî sadelik duygu ve düşünceyi, mecazî ifadeye bürümeden, doğrudan doğruya ifade etmek veya "edebî sanatları," sun'îlik hissi vermeyecek bir tarzda kullanmak suretile elde olunur.

Ne dedim? Tövbeler olsun! Bu da fi'l-i şerdir.
Benim özrüm günehimden iki kat bedterdir

mısralarında hiç bir mecazi ifade ve mazmun yoktur, bu mısralar yalın bir edaya sahiptirler. Şinasi Münacât'ın yalnız ilk kısmında, eski tevhidlerde de kullanılan Tanrı = padişah imajine baş vuruyor. Fakat bu imaj bir süs olmaktan ziyade, Tanrının kâinata hâkim oluşunu anlatan «zarurî» bir ifade vasıtasıdır. Bu imaj sayesinde Şinasi baştan 16 mısraı sade kılmanın çaresini bulmuştur:

Eser-i hikmetidir yerle göğün bünyadı
Dolu boş cümle yed-i kudretinin icâdı
Emri vech üzre yer eyler gece gündüz hareket
Değişir, tazelenir mevsim-i feyz-ü-bereket

mısralarında, yukarıdan beri devam eden Tanrı = Padişah imajı sadece «mündemiç» bulunur. Bu «mündemiç» imajdan başka şair hiç bir mecazi ifadeye baş vurmaz.

Bu izahatımla Şinasi'nin çıplak yahut hemen hemen çıplak bir üslûp vücude getirdiğini belirtmek istiyorum. Bir çoklarına bu üslûp «kuru» görünmüştür. Fakat divan edebiyatının ağır tezyinatlı üslûp hırkasını çıkarıp atmak için böyle bir inkilâba lüzum vardı.

Yabancı kelimeleri kullanmanın da bir «süslü üslûp» vasıtası olduğunu söylemeğe hacet varmıdır? Medreseden köyüne dönen delikanlının allâme olduğunu göstermek için babası ile «lûgat paralıyarak» konuşması hikâyesi bu noktayı güzel izah eder.

¹ Cenab Şahabettin hayatının sonuna doğru Türkçe kelimeler kullanmış, fakat süslü üslûbu terketmemiştir. Bu gün de Türkçe kelimeler kullanan, fakat süslü üslûba düşkün yazarlarımız vardır.

Karagöz'ün «lûgatı»arı Hacivad için daima ters bir anlama ve alay konusu olur. Dilde halkçılık veya yabancılık hem bir zihniyet ve içtimai sınıf meselesi, hem de bir üslûp meselesidir. Şinasi esas düşünceleri itibariyle halkçı idi. Üslûbu ile de halktan olmak istedi. Sâde ifade kullanmasının, Türkçe kelimelere rağbet etmesinin sebeplerini burada aramak lâzımdır. Diğer şiiirlerinin tetkiki bize bu noktayı daha iyi aydınlatacaktır. Münacât da Tanrısını anlatan Şinasi kasidelerinde peygamberini anlatmıştır; şimdi onları gözden geçirelim.

Aslında arapların icat ettiği bir nazım şekli olan kasidenin, daha İranlıların eline geçmeden önce şeması teayyün etmişti: «Arap kasidesi, Mersiye, Medhiye, Fahriye, Tegazzül gibi bir çok muhtelif unsurlardan mürekkep bir halite, daha doğrusu-bütün bu unsurlar kaside şekli dahilinde bir birinden ayrı ve mustakil durduğu için -birer mecmua idi»¹

İran şairleri kasidede pek az değişiklik yaptılar. Kaside onlarda da «Tavsif, Tegazzül, Fahriye gibi muhtelif unsurların karışmasından husule gelen mevzularına göre Medhiye, Hicviye, Mersiye, Naat, Tevhit ve Münacât gibi bir takım kısımlara ayrılabilcek bir mecmuadır. Muahhar edebiyat nazariyecileri bunun kavâid ve nazariyatını tespitte çalışmışlardır ki, bu kavâid, muahharen edebiyatımıza da intikal ederek pek az ve ehemmiyetsiz farklarla asırlarca Türk şiirinde de hükümlan olmuştur.»²

Türk edebiyatında kasidenin inkişafına dair, maalesef, teferuatlı bir tetkik yoktur. Bundan dolayı Şinasi'nin kasidelerini değerlendirirken ancak bu umumî şema ile iktifa etmek ve bizzat kendisinin «üslûb-ı kadîm üzere inşad olundu» dediği kasidesini mukayesemize esas almak mecburiyetindeyiz.

Şinasi beş kaside yazmıştır. Bunlardan biri Nef'î'nin «Eyler,, redifli kasidesinin yedi beytine naziredir ve hakiki bir kaside sayılamaz; çünkü içinde bir memduhdan bahis yoktur. Diğer dört tanesi, Reşit paşayı mevzu alır. Dikkate değer bir vakadır ki Şinasi Abdülmecid ve Abdülâziz hakkında hiç bir kaside yazmamıştır. Abdülmecitten bahseden şiirleri sadece *Mars*'ı ile «tahminen 1268 de Pariste basılmış olan Tasvir-i hümayun etrafına yazıldı,, diye kaydettiği dört beyitlik bir şiir ve «Kadir gecesi kandil ile resmolunmak için,, kaleme aldığı iki beyitlik medhiyeden ibarettir.

¹ Köprülü Zade Mahmet Fuat, *Türk edebiyatı tarihi*, 1928, S. 162.

² Göst. yer.

Biyografisinden Şinasi'nin, Tasvir-i Efkâr'dan hoşlanan Abdülâziz'in yolladığı 50 altını kabul etmediğini biliyoruz. Şinasi; Ziya paşa, Namık Kemal, Hamit de dahil, yeni Türk edebiyatının büyüklere en az müdahane eden, inzivasında hür yaşamaktan hoşlanan bir şahsiyettir. Onun Bâb-ı Âli'den çekilerek, mahiyet itibarile Bâb-ı Âliye muhâlif ilk gayri resmi Türkçe gazeteyi tesis etmesi de karakterini belirten bir hadisedir. Gerek padişahlara kaside takdim etmeyişi, gerek tek başına çıkardığı gazetesi ile Şinasi, Divan edebiyatının saraya ve hükûmete bağlanma gelenegini kıran ilk Türk edibidir. Bunları düşünerek Şinasinin Reşit paşaya kasideler yazmasını başka bir zaviyeden mütalâa etmek icap eder. Sinasi için Reşit paşa gerçekten sevilen bir insan, memleketi kurtarmağa çalışan bir kahramandır. Şinasi'nin zamanında Fransız gençleri için Napolyon bir kült mevzuu idi. Şinasi için de Reşit paşa böyle bir timsal olmuştur. Şinasi, Reşit paşayı, kendi inandığı fikirleri tatbik eden bir insan olarak tebci etmiştir. Şinasi'nin nazarında Reşit paşa bir peygamber, bir «resul»dür.

Acep midir Medeniyet resulü dense sana

Mısraını o samimi olarak söylemiştir. Şu halde Şinasi'nin kasidelerini bir dalkavukluk, bir caize kasidesi değil, kendi idealinin bir terennümü olarak kabul etmek ve böyle incelemek icabeder. Ondan az sonra, talebesi Namık Kemal hürriyet ve vatan için kaside yazacaktır. İkisinin arasında, esas itibariyle sadece timsal ve üslûp farkı vardır demek mubalaga olmaz sanırım.

Şinasi'nin kasidede yaptığı değişikliği, (1849) 1265 de yazdığı ve «üslûb-ı kadim üzere inşat olundu» dediği kaside ile bu tarihten sonra kaleme aldığı kasidelerle mukayese ederek belirtmeğe çalışalım:

Parise gitmeden önce yazdığı anlaşılın¹ ilk kaside bütün hüviyeti ile divan edebiyatı kasidelerine benzer. Evvela burada memduha karşı alınan mubalagalı *tavır* tamamen eski kasidelerden gelmedir. Kasidede kullanılan fikir ve san'at «madde»lerde, bir iki unsur müstesna, eskilerde mevcuttur. Nihayet kelimeleri seçme ve terkip zevki kuvvetle eskilerin tesiri altındadır. Bu noktaları biraz daha tafsilatlı olarak görelim:

a) Memduha karşı alınan tavır: eski kasidelerde medih hakiki meziyetlere değil, hayali meziyetlere istinat ederdi ve methedilen

¹ Pâris'in bâde-i şevkiyle olup mest ü harâb

insanda mevcut olduğu farzedilen meziyet ve kabiliyetler en son haddine erişmiş olarak gösterilirdi. Ton aşırı derecede mubalagalı idi. Şinasi de bahis mevzuu olan kasidesinde bu âdete uyar. Mesela Reşit Paşa iyi bir sadrazamdı demekle iktifa etmez. Yahut onun hususiyetini belirtmez. Umumî ve müphem bir ifade ile onun, cihanı saadete gark etmiş bir insan olduğunu söyler :

Bârekâllah zehî sadr-ı Reşid-i devrân
Oldu ahdinde anın münşerih-üs-sadr cihan

Reşit Paşa tarihte gelmiş, geçmiş bütün sadrazamlardan üstündür :

İşte envâ-ı mecellât-ı tevârih-i selef
Varmı zâtı gibi düstur-ı mülîkî divân

İnsanların Reşit Paşayı ögmeleri yetmez ; gökyüzü sakinleri de onu medhederler :

Kalem-i kâtib-i can levha edüp böyle rakam
Eder evsâfım sükkân-ı felek vird-i zeban

Reşit Paşa o kadar iyi huyludurki eğer dikenlik, onun lâtif mizacının gonçasından koku alsa, Cennetin gül bahçelerine dönerdi :

Gonce-i tab'-i latifinden alırsa nükhet
Gülşen-i cennet-i alâya döner hârîstan

Methodilen zatı, tarihî veya efsanevî şahsiyetlerle mukayese ederek, hepsinden üstün çıkarmak eski kasidelerin esasındandır. Şinasi de bu usule uyar :

Zülgabavettir ana nisbet ile Kâdı İyâs
Olunur dâvi-i mebsuteye hüccet ityan
Mülke vaz- ettiği kanunu göreydi andan
Bû Ali eyler idi kesb-i şifa-yı ikan
Görse ger bastatını İbni Sabah-ı Kendi
Kendi etmezdi o gün kendisini istihsan
Kuvve-i akl-ı hasîfânesini Eflâtun
İşidip fart-ı hasetten küpe binse şâyân

Buna benzer daha hayli beyitte bu soğuk mukayeseler devam eder.

b) Kullanılan «madde»ler ve imajlar: yukarıda verilen örneklerden Şinasi'nin ilk kasidesinde tamamiyle eskilerin «madde»lerini kullandığı da açıkça görülüyor. Bir kaç numune daha verelim: Nef'i, feleği birinci Sultan Ahmedin ikbaline vâbeste gösterir:

İkbâline vâbeste felek tâ o kadar kim
Tedbiri ile devrini zir ü zeber eyler

Şinasi'nin kasidesinde de Reşit Paşanın ikbâl arabası gerdûna ders verir:

Verdi gerdüne-i ikbali sebak gerdûna
Devreder çarh-ı murad üzre anıñün el'an

Nefide Sultanın «re'y»i, bir «mihr-i celi şa'saa»ya benzer:

Bir mihr-i celi şa'saadır re'yi ki dâim
Evc-i felek-i saltanati müstakar eyler

Şinasiye göre de Reşit Paşanın düşüncesi bir ışık kaynağıdır; o kadar ki güneş aydınlığı ondan alır, güneşten arta kalanlarda Ayı aydınlatır:

Pertev-i re'y-i münîrinden alır mihr şua
Ahzeder fazlasın andan dahi mah-ı tabân

c) Şinasi'nin mezkûr kasidesini eskilere yaklaştıran bir taraf da seçtiği kelimeler ve onları terkip tarzıdır. Şinasi Nef'i gibi mutantan ahenkli kelimeler seçmesini bilir:

Sadr-ı gerdun azamet daver-i Dârâ-dârât
Safder-i sa'd sıfat dâdğer-i devr-i zaman
Mevkib-ârâ-yı vegâ sâik-i erbab-ı gaza
Mu'lin-i şevket-i sultan-ı Mecidül-ünvan
Melekiyyül mülket bedr-i alem arş-ı vekâr
Melik-i mülk-i kerem mihr-i sipihr-i ihsan

Şimdi «yeni üslûp üzere» yazmış olduğu kasidelerine geelim: evvela memduhına karşı aldığı tavır değişmiştir. Mubalagalı ton'ı bırakarak hakikati söylemeğe başlamıştır:

Adl ü hikmetle eden sen gibi re'y ü tedbir
Kahramandır ne kadar etmesede cenk ü cidâl

beyiti «üslûp kadim üzere» inşat ettiği kasidedeki

Sevk-i ceys etsen eğer harbe teberdâr âsâ
Düşmen-i rû-siyeh ormana kaçar çün hayvan

beyti ile mukayese edilebilir. Reşit Paşa harp meydanının değil siyaset sahasının kahramanıdır. İlk kasidesinde bu ciheti aklına getirmeyen şair, ikinci kasidesinde, doğru bir muhakeme yürüterek, paşanın «cenk ü cidâl» etmesede «adl ü hikmet» ile kahraman sayılabileceğini söylüyor ki, bu günkü düşüncemize göre de Tanzimat fermanı müellifine bu payeyi vermeyi çok görmeyiz.

Münâcât'ı incelerken Şinasi'nin eski tevhidin «madde»lerini tasfiye ederek iç yapıda bir inkılap vücude getirdiğini belirtmişdik. Şinasi kaside de aynı değişikliği yapıyor: eski kasidenin bir çok «madde»lerini atarak mevzuuna en uygun olan unsurları alakoyuyor. Hatta kasidelerde geniş bir «madde» değişikliğinden dahi bahsedilebilir. Çünkü bunlarda, eskilerde mevcut olmayan pek çok yeni unsur vardır, başka bir deyimle eski kasideler bir kelime ve hayal oyunu olduğu halde Şinasi'ninkiler bazı ana fikirlerin ortaya konulması için bir vesiledir. Bunları belirtmeğe çalışalım:

1. Kanun: Şinasi'nin yeni kasidelerinde sık sık tekrarladığı kelimelerden biri budur. Gerçekten, Reşit Paşanın oynadığı tarihi rol yeni devir açan bir kanun vâzı olmak değil midir? Eskiler de kasidelerinde Padişah veya Sadrazamlardan bahsederken adâlet veya şeriattan bahsederlerdi. Fakat onların adalet veya şeriatı ile Şinasi'nin bahsettiği kanun arasında büyük bir fark vardır. Adalet veya şeriatın kökü dinî olduğu halde kanunun esası beşeridir. Şinasi bu noktayı bir hukukçu gibi belirtir:

Kavî zâifi eder Kahr u cibr ile teshîr
Bu cebri men' için akl-ı beşer kodu Kanun
Ki ettiler ana hikmetce adl ü hak ta'bir
Bu adl ü haka diyânet demiş kimi âkil
Takıldı nesfs ü hevânın boğazına zincir

Şinasi'nin bu mısralarla anlattığı kanun fikri doğrudan doğruya Montesquieu'dan gelmektedir. Montesquieu Rûhül kavanîn'inde kanunların luzumunu şöyle anlatır: «her hususi cemiyetin kendinde bir kuvvet hissetmeğe başlaması milletler arasında bir hal-i harp tekevvinine badi olduğu gibi, her cemiyette efradın kendi kuvvetlerini hissetmeğe başlayarak menâfi-i cemiyeti kendi lehlerine çevirmeğe çalışmaları efrad arasında bir hal-i harp hu-

sulünü müeddî olmuştur. Bu iki nev'i hâl-i harb insanları kanun vaz'ına sevk etmiştir»¹.

Tanzimat fermanının esası, insan haklarının devlet tarafından kefalet altına alınmasıdır. Bu haklar can, mal ve namustan ibarettir. Şinasi şu beyti ile Tanzimat fermanının bir hülâsasını yapar:

Şem'idir kalbimizin can ile mâl ü nâmus
Hıfz için bâd-ı sitemden olur adlin fânus

Şu mısralarda Hukub-ı beşer beyanneme'ni okumuş bir insanın düşünceleri vardır:

Bir ıtıknâmedir insana senin kanunun
Bildirir haddini sultâna senin kanunun

Fransız ihtilâlinin kanla elde ettiği hakları Reşit Paşa kan dökmeden gerçekleştirmiştir:

Adl ü insâf ile kan etmeden ettin kanun...
Sen gibi âkil olan kan dökerek gün mü sürer,
Vech-i namusuna ol kan ile düzgün mü sürer...
Mahv ü ifna değil islâh-ı beşerdir maksud...

2. Akıl: Münâcât'ı tahlil ederken Şinaside on sekizinci yüz yıl akılcılığının tesiri olduğunu işaret etmiştik. Kasidelerinde bu tesir daka çok barizdir. Akıl iradeye düzen verir:

Dilin irâdesini başta akl eder tedbir

Renkleri ayırt ettiren güneş ışığı olduğu gibi iyilik ve kötülükü tefrik ettiren de akıl ışığıdır:

Ziya-yı akl ile tefrik-i hüsn ü kubh olunur
Ki nur-ı mihr dir elvâm eyliyen teşhir...
Âdeme bâis-i şan akl ile irfân olmuş

3. Kaderiyecilik aleyhinde: Şinasi de dikkate şayan olan fikirlerden biri de kaderiyecilik aleyhinde bulunmasıdır. Eski dünyamızda kader fikrinin ne kadar köklü olduğu malûmdur. Galiba Türk müellifleri arasında bu fikre ilk karşı gelen Şinasideir.

Kader dedikleri halkın murâd-ı haktır kim
Ezelde etti bizi her umûrda tahyir

Sonuncu mısra «insan hür olarak doğar» fikrinin bir başka türlü ifadesi değil midir?

¹ Türkçe tercemesi: Hüseyin Kâzım C, I, 1339, S. 12

Şinasi bu mevzuuda eskilerden ayrıldığı Nef'i ye yazdığı naziresinde de ortaya koyar. Bu nazire adetâ onun eskilere zıd düşündüğünü göstermek için bililtizam yazılmışa benzer.

Nef'i, gecenin güddüz olmasının insana her şeyin fâni olduğunu ihtar ettiğini söyler:

Sanman ki felek devr ile şâmı seher eyler
Her vâkianın âkibetinden haber eyler

Şinasi ise, aksine, hilâlin kamer olmasının insana ömründen bir gün daha kaybettiğini haber verdiğini yazar:

Vaktâki felek şekl-i hilâlin kamer eyler
Gün geçtiğini ömr-i beşerden haber eyler

burada Şinasi'nin hayatı değerli bulunduğu oldukça vazihdir.

Nef'i bu âlemin bir rüyaya benzediğini, bir göz yumup açınca kadar geçtiğini yazar:

Bir duş gibidir hak bu ki mânide bu âlem
Kim göz yumup açınca zamanı güzer eyler

Şinasi ise bu güzel kâinatın bir yalan olduğundan pek emin değildir ve sorar:

Bik revnak-ı kâzib midir ikbâl-i cihan kim
Seyyale-i berkiyeye misâli güzer eyler?

Nef'i hayatın çok kısa olduğunu, bu kısa müddet içinde insanın nasıl kemâle erişebileceğini sorar:

Bir yerdeki ârâma bu miktar ola mühlet
Erbâbı nice kesb-i kemâl-i hüner eyler?

Şinasi ise, aksine, bu bedbahtlığın kemâle erişmemekte değil, bilgili adamların cahiller arasında kalmasında olduğunu söyler:

Bedbaht ana derler ki elinde cühelânın
Kahrolmak için kesb-i kemâl-i hüner eyler

Nef'i ömür uzun olsada aklın hayır ve şerr'i nasıl tefrik edebileceğini sorar:

Olmuş tutalım müddet-i ârâmı da mümted
Âkil nice temyiz-i reh-i hayr ü şer eyler

Şinasi, akl-ı selim'in vazifesinin hak yolu aramak olduğunu, Tanrının isterse tevfikini rehber eyleyebileceğini yazar:

Hak yol aramak vacibedir akl-ı selime
Tevfikini isterse Hüdâ râhber eyler

Nef'i kederli bir insanın doğru ve eğri yolu bilmesine imkân olmadığını söyler :

Teşhis-i reh-i hayr ü şer olur mu o dilde
Kim leşker-i gam bir birini pey siper eyler

Şinasi, âkil insanın, Tanrı lütfundan mahrum kalsa bile, aczini bilmekle zararını edeceğini sorar :

Mahrum ise tevfinin eğer faidesinden
Ya aczini gördükçe mi âkil zarar eyler ?

Nef'i, Tanrı lütfetmedikçe insanın doğru yolu bulamayacağına inanır :

Bulmaz reh-i hakkı meğer ol kimse ki ana
Tevfikini hâdi-i ezel râhber eyler

Şinasi, akıllı adam için her vakianın bir hikmet dersi olduğunu, ve onun her dert ve elemden ibret aldığını yazar :

Her vakia bir ders-i hikemdir nazarında
Her derd ü belâdan dahil ahz-ı iber eyler

Nef'i, fikrini tekrarlıyarak, Tanrı inayeti olmadıkça hiç bir şeyin fayda veremeyeceğini, bu hususta her kim aklına uyarsa zarar edeceğini söyler :

Tevfik refik olmiyacak faide yoktur
Her kim burada akla uyarsa zarar eyler

Şinasi ise insanın mahiyetini isbat eden şeyin iş ve eser olduğunu, her insanın kendi kudretine göre iyilik ve kötülük işlediğini yazar :

Mâhiyyeti isbat eden âsâr-ı ameldir
Miktârına nisbetle kişi hayr ü şer eyler

Naklettığımız bu beyitlerde adeta eski zihniyet ile yeni zihniyet birbiriyle konuşuyor : birincisi için hayat değersiz ve fânî, ikincisi için ise değerli ve güzeldir ; birincisi için akıl hiç bir işe yaramaz ve Tanrı lütfi olmadıkça bir iş görülmez, ikincisi için akıl bir çok işler başarabilir ve insan hayat tecrübelerinden ders almak suretiyle muvâffak olur. Birincisi nazariyenin dahi değersiz olduğuna inandığı hâlde ikincisi amele ehemmiyet verir. Hü-

lâsa etmek lazım gelirse birincisi için ehemmiyeti olan Tanrı ve Tanrının isteği; ikincisi için bilâkis insan ve insanın yaptıklarıdır.

4. Demokrasi: Şinasi'nin makalelerinde çok ileri Demokrasi fikirleri vardır. O bu hususta fakir halk tabakasının hükümet tarafından himaye edilmesi fikrine kadar gider. Manzum «Arı ile sivrisinek hikâyesi» çalışan sınıf ile çalışmayan sınıfı senbolize eden ve çalışan sınıfı değerlendiren bir eserdir. «Kanun» a dair fikirleri de onun garpli mânâda demokrat olduğunu göstermez mi? Bunlardan başka kasidelerde de aynı temayülü gösteren mısralar vardır. Meselâ Reşit Paşa için söylediği:

Eyâ ehali-i fazlın reis-i cümhûru

Mısraı dikkate değer bir örnektir. Montesquieu, muhtelif hükümetlerin esaslarını tesbit ederken demokrasinin ancak «fazilet» sayesinde mümkün olduğunu ileri sürer¹ ve «Reis-i cumhur», faziletli vatandaşlar arasından seçilen bir insandır der. Şinasi'nin yukarıki mısraı bize Montesquieu'nun bu fikirlerini hatırlatmaktadır. Gerçe Reşit Paşa halk tarafından seçilmemiştir. O devirde böyle bir seçme imkânı da yoktu. Bundan dolayı Şinasi bu seçime dinî bir izah bularak:

Hak seni milletin ihyâsına etmiş meb'us

der.

5. Medeniyet: Şinasi'nin makalelerinde ve şiirlerinde tekrarladığı fikirlere biri de medeniyettir. Tanzimat Türkiyesi için «medeniyet» yeni bir dindir ve Reşit Paşa bu dinin «resûl»üdür. Şinasi'nin lûgatında «medeniyet» kelimesi «taassub» un zıttıdır. Yani eskinin kötü taraflarına karşı hareketin ifadesidir.

Aceb midir medeniyet resûlü dense sana

Vücûd-ı mu'cizin eyler taassubu tahzîr...

Olmuş insana taassub bir onulmaz illet

Hüsn-i tedbirin ile kurtulur andan millet...

Sensin ol fahr-i cihân-ı medeniyet ki heman

Ahdini vakt-ı saadet bilir ebna-yı zaman...

Ettin azâd bizi olmuş iken zulme esir

Cehlimiz sanki idi kendimize bir zencir

Yukarıki mısralar da Şinasi'nin on sekizinci yüz yıl müttefiklerini yakından tanıdığını gösteren örnekler arasında yer alır.

¹ Rühül kuvanın Türkçe tercemesi, C. I. S. 28.

Bu arada bir sadrâzamı Resûl ile mukâyese etmenin o zamanki dîni muhit için hayli cesur bir benzetme olduğunu da ilâve edelim.

Görülüyorki Şinasi kasidenin iç yapısında, fikir temlerinde derin bir inkılâp yapmıştır. Her şeyden önce memduha karşı bakış tarzını değiştirmiş, Reşit Paşayı, her hangi bir Sadrazam gibi değil, hakiki meziyeti ve rolü bakımından değerlendirmiştir. Kullandığı «madde» lerde eskilerden çok ayrı bir mahiyet arzeder.

Kasideleri üslûp yönünden incelersek bu hususlarda da bir çok yenilikler buluruz: yeni kelimeler ve tabirler, yeni imajlar, yeni bir mısra yapısı. Münâcât da olduğu gibi, Şinasi, kasidelerinde de Divan mazmun'larından kurtularak çıplak veya yeni bir ifade tarzı yaratmağa çalışıyor. Ünlem, soru ve sair cümle şekillerine baş vurmak suretiyle mısra yapısını daha canlı bir hale koymak istiyor.

Kısaca Şinasi'nin başka şiirlerine göz atarsak, onlarda da bir takım yenilikler yapmağa çabaladığı fark olunur. Meselâ «Arz-ı muhabbet» başlıklı şiir, hem muhteva, hem üslûbu bakımından eski edebiyatımızda benzeri olmayan bir manzumedir. Şinasi'nin burada divan üslûbundan ayrı bir üslûba doğru gittiği, samimi bir ifade tonu yaratmağa çalıştığı aşikâr olarak görülür.

Kendi hüsnünden utanmış ta kızarmış yanığı
Yüzün örtüp kapamış saçları baştan aşağı

Beyti resim ve heykel görmüş bir insanın kaleminden çıkmışa benzer. Şinasi'in tablo - mısralar veya beyitler yaratmak istediğini gösteren daha bir çok örnek vardır. Bir gazelindeki şu beyitler:

Zülfün düşünce gerdem-i berrakın üstüne
Billûr içinde sünbül-i sırabı andırır
Aksayledikçe tas-ı arakta bütün gece
Nur-ı ruhun denizdeki mehtabı andırır

gerçe esas itibariyle Divan mazmun'larına dayanmaktadır ama ifadedeki vuzuh ve tamamlayıcı kelimeler ilâve olunması bunları bir düşünce oyunu olmaktan çıkararak gözle görülen tablolar haline koyuyor.

Manzum hikâyeler; kaynakları, ifade ettikleri fikirler ve üslûpları bakımından ayrı bir araştırmaya lüzum gösterecek kadar dikkate değer eserlerdir. «Arı ile sivrisinek» hikâye-

sinde olduğu gibi, Şinasi bu manzumeleriyle bazı düşüncelerini senbolize etmek istemiştir. «Bir takımı başka eş'ardan müfredat» diye kaydettiği Müfredatlar içinde de şairimizin fikir ve üslûp temayüllerini aksettiren örnekler vardır: meselâ, büyükler bu dünyanın devletinden nimet alırlarken küçüklerin bir takım yalanlarla oyalandıklarını anlatan şu beyit:

Fürûğ-i devlet-i dünya tecellâ-yi kibâr olmuş (tecelli)

Dürûğ-ı hâlet-i rüya: tesellâ-yi sigâr olmuş (teselli)

«nakil ve kitab»ın insanı kaderiyeciliğe götürdüğünden, buna mukabil «akıl ve hesabın» tedbirli kıldığından bahseden «beyt-i murassa»

Naklû kitâb mâil-i takdir eder bizi

Akl ü hisâb kâil-i tedbir eder bizi

Eski fikirleri, batıl itikatları tenkit eden bir çok beyitler, nihayet Tevfik Fikrete ve ondan zamanımıza kadar gelen şu meşhur mısra bunlar arasındadır:

Milletin nev-i beşerdîr, vatanım ru-yı zemin¹

Şinasi'nin bir kaç şiiri üzerinde yapmış olduğumuz bu araştırmayı bir neticeye bağlamak istersek şöyle diyebiliriz:

1. Şinasi kendisinden önceki Türk şiirinden ayrı bir şiir vücuda getirmiştir.

2. Bu şiir muhteva bakımından eskilerden ayrıdır. Şinasi Münâcât ve kasidenin «madde»lerinde bir tasfiye yapmış, yeni fikir temleri kullanmıştır.

3. Şinasinin ön plâna aldığı fikirler ve diğer «madde»ler, içinde yaşadığı devrin ileri hâkim fikirlerdir: modern kâinat görüşü, demokrasi, akılcılık gibi.

4. Şinasi'nin şiirleri üslûp bakımından da yenidir: a) Şinasi divan mazmun'lerini büyük mikyasa terketmiştir b) çıplak bir ifade tarzı yaratmağa çalışmıştır c) yeni imajlar bulma yolunu açmıştır d) Arapca, Farsca terkipleri çözmeğe gayret etmiş, bilhassa halkın kullandığı kelime ve ifade tarzlarına kıymet

¹ Şinasinin Fransada bulunduğu sıralarda Sosyalist partisi kuvvetle faaliyette idi. Tasvir sahibinin bu mısraı yazarken ve diğer fikirlerinde de Sosyalistlerden mülhem olduğu düşünülebilir.

vermiştir. e) canlı, hareketli, konuşma sentaksına yakın bir mısra yapısı kurmayı denemiştir.

Dikkat edilirse Şinasi'nin muhteva ile üslûpda yaptığı değişiklikler, birbirini tamamlayan ve icabettiren değişikliklerdir. Filhakika demokrasi fikirleri taşıyan bir şairin halk diline ve konuşma üslûbuna gitmesi, akılcı olan bir insanın kelime oyunlarına fazla iltifat etmiyerek çıplak bir ifade kullanması gayet tabiidir.

Şinasi'nin nesirde yaptığı inkılâplar da aynı karakteri taşırlar. Onun bu inkılâpları yapmasını, Fransada tahsil etmesi ve on sekizinci yüzyıl muharrirlerini okumuş olması ile izah edebiliriz.

Şinasi'nin yapmış olduğu bu fikir ve üslûp değişiklikleri tesirsiz kalmamış, Namık Kemal nesli ve müteakip nesiller tarafından benimsenerek geliştirilmiş ve yeni Türk edebiyatının ilk temelleri vazifesini görmüştür.